

РОЗДІЛ І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 342.22 (091)

СМИСЛОВА (КОНЦЕПТУАЛЬНА) ПЕРІОДИЗАЦІЯ ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Бостан С.К., д.ю.н., доцент

Класичний приватний університет

У статті обґрунтовується значення метода періодизації в процесі пізнання державно-правових явищ, розглянуті основні підходи щодо періодизації макроісторичних соціальних процесів, здійснена спроба їх інтеграції для вирішення проблем періодизації історії держави та права. На основі синтезу основних положень формаційного, цивілізаційного та світ-системи підходів автор пропонує своє концептуальне бачення періодизації державно-правового процесу.

Ключові слова: періодизація, концептуальна періодизація, хронологічна періодизація, історичний тип держави та права, формаційний підхід, цивілізаційний підхід, світ-системний підхід.

Бостан С.К. СМЫСЛОВАЯ (КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ) ПЕРИОДИЗАЦИЯ ИСТОРИИ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ / Классический приватный университет, Украина

В статье обосновывается значение метода периодизации в процессе познания государственно-правовых явлений, рассмотрены основные подходы относительно периодизации макроисторических социальных процессов, осуществлена попытка их интеграции для решения проблем периодизации истории государства и права. На основе синтеза основных положений формационного, цивилизационного и мир-системного подходов автор предлагает свое концептуальное виденье периодизации государственно-правового процесса.

Ключевые слова: периодизация, концептуальная периодизация, хронологическая периодизация, исторический тип государства и права, формационный подход, цивилизационный подход, мир-системный подход.

Bostan S.K. SENSUAL (CONCEPTUAL) PERIODIZATION OF THE HISTORY OF STATE AND LAW: METHODOLOGICAL ASPECT / Classical private university, Ukraine

This article is grounded the meaning of the periodization method in the process of cognition of state legal phenomena, considered basic approaches to the periodization of macro-historical social processes, made an attempt of their integration to solve the issues of periodization of the history of state and law. On the basis of synthesis of the basic regulations of formational, civilizational and world-systematic approaches the author suggests his conceptual understanding of periodization of state legal process.

Key words: periodization, conceptual periodization, chronological periodization, historical type of state and law, formational approach, civilizational approach, world-systematic approach.

На рубежі тисячоліть чіткіше усвідомлюється цілісність світу, взаємозв'язок народів і країн, дійсність сприймається в глобальному контексті, очевидною стає спільність багатьох проблем, що виникли перед людством. Рух уперед передбачає осмислення попереднього досвіду історичного розвитку людського суспільства, його переоцінку, що стає вже неможливим на старих методологічних засадах. Отже, цілком виправданим є пошук сучасною наукою нових підходів, парадигм для сучасних досліджень. Не обходить це й історико-правову науку, методологічний інструментарій якої стає все більше полідисциплінарним.

Серед її пізнавальних засобів особливе місце займає періодизація. Вона являє собою ефективний метод впорядкування і аналізу матеріалу, на основі якого можна глибше показати співвідношення розвитку історичного процесу в цілому і окремих його проявів, вичленити на шкалі часу ті характерні його періоди, що відображають найістотніші етапи соціального розвитку. Періодизація, володіючи значним евристичним потенціалом, здатна додати стрункості теорії, але в той же час, маючи справу зі складними соціальними явищами, що розвиваються, вона ж і неминуче спрощує історичний процес. З огляду на це справедливим виглядає твердження, що будь-яка періодизація страждає однобічністю і значними або менш значними розбіжностями з реальністю. Але міра цієї однобічності та відносності залежить насамперед від правильності обраних дослідником методологічних засобів для відображення *стадіальності* розвитку історичного процесу.

Методологічним аспектам періодизації як пізнавального методу, що має велике значення не тільки для історичної науки, а й для всього суспільствознавства, приділено достатньо уваги. Серед новітніх публікацій слід насамперед відзначити роботи Л. Гриніна [1], В. Ілющечкіна [2], А. Коротаєва [3], Н. Крадіна [4], Ю. Семенова [5] та інших, переважно російських, вчених, у яких відображені результати проведеної ними наукової роботи з періодизації макроісторичних соціальних процесів. Методологічні підходи щодо періодизації більш конкретних проявів цих масштабних процесів, зокрема в руслі окресленої нами проблеми, розроблені і нашими вітчизняними вченими: М. Дамірлі, О. Криворучко, П. Музиченком, М. Страховим, Б. Тищиком та ін.

Предметно, у найбільш узагальненому вигляді, проблема періодизації правових явищ знайшла відображення в захищеній у 2008 р. кандидатській дисертації О. Резнік «Періодизація історико-правового процесу: концептуальні аспекти» [6]. Віддаючи належне дослідниці за проведену і вкрай необхідну в методологічному плані роботу, водночас зауважимо, що важко погодитись з абсолютизацією авторкою ступеня самостійності права, його відірваності від держави. Розмежування держави і права, на нашу думку, можливо на рівні окремих конкретних наукових досліджень, структурування навчального матеріалу, зокрема, для окреслення і розуміння специфіки кожного з цих явищ, але в реальності «держава і право, – як слушно наголошує О. Скакун, – становлять єдність соціальної цілісності й поділу, слугують формами реалізації управління в соціально диференційованому суспільстві, зумовлюють одне одного, перебувають у відносинах взаємопроникнення» [7].

Змістовна багатогранність держави і права як основних інститутів цивілізованого організованого людського суспільства, їх тісний зв'язок з іншими соціальними інститутами вимагає наукового підходу до побудови відповідної періодизації. Зокрема серед правил, за якими будується періодизація, головним є правило однакових засад (основних та додаткових). Залежно від їх змісту розрізняються дві сторони періодизації: *сміслова (концептуальна)* періодизація, яка передбачає визначення певних історичних періодів за головними, сутнісними (типологічними) ознаками явищ, що розвиваються в певному соціально зумовленому процесі, та *хронологічна* періодизація, яка являє собою певну ієрархію проміжків часу – підперіодів, етапів, стадій, відокремлення котрих здійснюється в межах визначених концептуальною періодизацією періодів на основі видових ознак, що відображають не сутнісні, а, як правило, формальні властивості явища.

Визнаючи наукову важливість результатів хронологічної періодизації, які слугують певною емпіричною базою для вироблення узагальнених уявлень про поетапний розвиток історичного процесу, все ж пріоритет у цьому плані залишається за смисловою (концептуальною) періодизацією. З огляду на це ми й сконцентрували свою увагу саме на концептуальних проблемах періодизації історії держави і права, поставивши за мету визначення тих теоретико-методологічних засад, на яких

максимально можливе об'єктивне відображення процесу розвитку державно-правових явищ.

Періодизація історії держави і права не може здійснюватися без врахування наявних на сьогодні підходів, що пояснюють рух складних соціальних систем на шкалі історії. Серед них *формаційний підхід*, який ґрунтується на ідеях і положеннях однолінійних теорій (марксизм, неоеволюціонізм, теорії модернізації тощо), згідно з якими людство проходить у своєму розвитку кілька стадій, що послідовно змінюють одна одну; *цивілізаційний* (представники: О. Шпенглер, М. Данилевський, А. Тойнбі та ін.), котрий в основу періодизації покладає часові періоди, пов'язані з існуванням таких соціокультурних спільнот, як цивілізації; *багатолінійні теорії* (К. Виттфогель, Л. Васильєв, А. Коротаєв, Ю. Павленко та ін.), які, умовно кажучи, займають проміжне положення між лінійними та цивілізаційними інтерпретаціями історичного процесу, і відображають різні виміри світової історії, що розгортаються відразу у вертикально-горизонтальних площинах; теоретичний напрям – *світ-система* (Ф. Бродель, І. Валлерстайн, А. Г. Франк, В. Зарин, Г. Завалько, А. Фурсов та ін.), котрий синтезує стадіальне бачення історії і бачення історії як сукупності різних за рівнем, насамперед економічного розвитку, локальних систем: «центрів, ядер», «напівпериферій» та «периферій».

Виникає питання: який з наведених підходів здатний забезпечити максимально можливі об'єктивні знання для пояснення багатогранності державно-правового процесу? Кілька десятиліть тому відповідь на це питання була однозначною – формаційний підхід. У його основі лежить ідея природно-історичного процесу зміни однієї суспільно-економічної формації іншою, згідно з якою кожній суспільно-економічній формації як історично визначеному типу суспільства, що залежить від рівня розвитку виробничих сил та характеру виробничих відносин, властивий відповідний історичний тип держави та права. Оскільки таких історичних типів держави та права визначалось чотири: рабовласницький, феодальний, буржуазний (капіталістичний) та соціалістичний, то й історія держави та права поділялася на чотири історичні періоди: держава та право стародавніх часів, середньовіччя, нового та новітнього часу – так звана чотиричленна періодизація державно-правового процесу.

Зі зміною методологічних орієнтирів, пов'язаних зі соціально-політичними подіями кінця 80-х – початку 90-х рр. минулого століття, у вітчизняній історико-правовій науці розпочинаються пошуки інших, не «обтяжених» марксистською ідеологією підходів до інтерпретації державно-правового процесу. У роки перебудови і пострадянський час таким підходом стає цивілізаційний. Відмінність цивілізаційного підходу від формаційного полягає в можливості розкриття сутності будь-якої історичної епохи через людину, через сукупність пануючих у конкретний період уявлень кожної особи про характер громадського життя, про цінності та мету її власної діяльності. Цивілізаційний підхід дозволяє бачити в державі не лише інструмент політичного панування експлуататорів над експлуатованими, але й найважливіший чинник духовно-культурного розвитку суспільства. Відповідно до цивілізаційного підходу: сутність держави визначається як співвідношенням соціальних сил, так і накопиченням, спадкоємністю культурно-духовних зразків поведінки; політика держави – не стільки продукт гри соціальних сил, скільки результат впливу світогляду суспільства, його моралі, ціннісної орієнтації.

Визнаючи значний методологічний потенціал цивілізаційного підходу для пізнання державно-правових явищ, слід зазначити однак, що він не зміг стати гідною заміною формаційного. Справа в тому, що цивілізаційна теорія, яка була популярна у світовій науці півстоліття тому, нині, як стверджує М. Крадін знаходиться в кризовому стані [4]. Зарубіжні вчені вважають за краще звертатися до вивчення локальних спільнот, проблематики історичної антропології, історії повсякденності. Теорія цивілізацій

найактивніше розробляється в останні десятиліття (як альтернатива євроцентризму) в країнах, що розвиваються, і постсоціалістичних. Розмитість критеріїв визначення цивілізації (це один з головних недоліків цивілізаційного підходу. – С.Б.) призвела до того, що за цей період кількість виділених цивілізацій різко зросла – аж до надання цивілізаційного статусу окремій етнічній групі. У зв'язку з цим І. Валлерстайн охарактеризував цивілізаційний підхід як форму протесту етнічного націоналізму проти розвинених країн – «ядра» сучасної світ-системи [4]. Слід зазначити, що вчений недалекокий від істини, оскільки фактичне небажання побудувати громадянське суспільство та правову державу в так званих периферійних країнах, консервація там відповідних державно-правових відносин пояснюється політичною елітою саме «їх унікальними, цивілізаційними» рисами.

З огляду на вищенаведене, можна констатувати, що створити цілісну картину державно-правового процесу та побудувати відповідну періодизацію тільки на базі одного підходу неможливо. Більш продуктивною є ідея синтетичного використання позитивних сторін цих підходів.

У формаційному підході, на нашу думку, заслуговує на увагу насамперед положення про єдиний лінійно-поступальний процес послідовної зміни суспільно-економічних формацій. Але, погоджуючись із тим, що економічні (виробничі) відносини суттєво впливають на сутність і, відповідно, тип держави та права, водночас абсолютизувати значення цього «економічного детермінізму» сьогодні не можна. На нашу думку, для визначення типу тієї чи іншої держави та права значення мають не тільки соціально-економічна складова суспільства, а увесь стан суспільства. З огляду на це для типологізації держави та права замість категорії «суспільно-економічна формація» пропонуємо узяти за основу використане «раннім» К. Марксом поняття «суспільна формація», яке відображає стан суспільства не тільки як певної, історично визначеної системи соціально-економічних і політичних, а й духовно-культурних відносин.

Беручи до уваги ті змістовні моменти цивілізаційного підходу, котрі визначають зокрема цивілізацію як пік розвитку культури, період розкриття духовних потенцій народу (народів) у всіх напрямках вияву духовної природи, не тільки щодо науки і мистецтва, а й щодо практичного здійснення своїх ідеалів правди, свободи, суспільного благоустрою і особистого добробуту (М. Данилевський) [8, 270], які безперечно впливають на сутність і зміст держави та права водночас, слід зауважити, що важко погодитись із тим уявленням «цивілізаційників», у котрому історичний процес постає як нелінійна послідовність зміни таких культурно-історичних форм, як цивілізація. З огляду на це найбільш прийнятною для нас є концептуальне положення про розвиток суспільних явищ на основі єдино-поступального історичного процесу, що характеризується послідовною зміною не суспільно-економічних, а саме «суспільних» формацій.

Виходячи з того, що в історії людства відомі первісне суспільство і державно-організоване суспільство, відомий російський теоретик права О. Лейст наприкінці 90-х років минулого століття висловив думку щодо доцільності виокремлення в історії останнього двох епох, якісно відмінних одна від одної: епохи кастово-станового суспільства та епохи громадянського суспільства [9]. Логіка зазначеного підходу дозволяє у свою чергу в кожній з них виокремити конкретні типи суспільства: у станово-кастовому – рабовласницьке і феодальне; громадянському – буржуазне та соціалістичне, які відповідають певним історичним періодам розвитку людського суспільства в межах конкретного історичного простору.

Слід зазначити, однак, що такий підхід не новий, його певні елементи використовувалися і раніше. Зокрема К. Маркс дотримувався погляду, що історія людського суспільства поділяється на «первинну» (первісну) і «вторинну»

(антагоністично-класову) формації, яка повинна змінитися третьою формацією – комунізмом. «Вторинна» формація ділилася ним на стадію «особистої» залежності (азіатський, античний і феодальний способи виробництва) і стадію «речової» залежності – капіталізм. Тобто К. Маркс рабовласницьку та феодальну формацію об'єднує в межах однієї формації. Ідея однієї єдиної докапіталістичної класової формації набула широкого поширення в літературі. Л. Васильєв та І. Стучевський стверджували, що азіатське, античне і феодальне суспільства є не самостійними формаціями, не стадіями всесвітньо-історичного розвитку, які послідовно змінювалися, а рівноправними модифікаціями однієї і тієї ж формації – вторинної [10, 80] Ю. Кобіщанов ці суспільства визначає як «велику феодальну формацію» [11], Л. Грінін – як «другу формацію» [12], а В. Ілющечкін – як єдину докапіталістичну формацію – «станово-класове суспільство» [2].

Висловлена позиція про наявність однієї станово-класової (кастово-станової) формації з точки зору історії та теорії держави і права видається нам досить обґрунтованою, оскільки з тих двох начал, що сполучаються в сутності держави і права, зазначає С. Комаров: класове і загальносоціальне, на перший план у цей час виступає класове [13, 37–38]. Як показує проведене нами дослідження [14, 15], держава цього періоду є політичним інститутом станово-кастового суспільства, який виражає інтереси його привілейованої верхівки, в одному випадку рабовласників, в іншому – феодалів, а право – системою юридичних норм, що закріплює панівне становище цих привілейованих соціальних груп: каст чи станів над іншими: рабами, селянами, ремісниками тощо. Оскільки держава та право рабовласницького та феодального суспільств, на нашу думку, за своєю соціальною сутністю принципово не відрізняються, то їх можна вважати окремими видами історичного типу держави та права станово-кастового суспільства.

Другий історичний тип держави та права, що приходить на заміну станово-кастовому, це тип держави і права громадянського суспільства. На відміну від «завершеного» станово-кастового типу держави і права, тип держави і права громадянського суспільства, що бере свій початок з буржуазних революцій XVII – XVIII ст., знаходиться в стані формування. Типовими для нього рисами є те, що держава має бути основним політичним інститутом суспільства, який виражає не вузько-класові, а загальносоціальні інтереси, а право – системою норм, що закріплює соціальну рівність людей-громадян, котрі незалежно від свого походження та соціального стану, юридично є рівноправними учасниками суспільного життя. Одним словом, держава і право громадянського суспільства – це два найважливіші інститути соціального компромісу, де загальносоціальне домінує над вузько-класовим.

За формаційною схемою, у проміжку часу від буржуазно-демократичних революцій XVII – XVIII ст., до кінця XX ст. існували дві суспільно-економічні формації: капіталістична (новий час) та соціалістична (новітній) час. Наприкінці 80-х рр. XX ст. такий поділ виглядав досить обґрунтованим, оскільки мав як підтвердження потужний за територією, населенням, військовою могутністю соціалістичний табір. Однак соціально-політичні події кінця XX ст. показали, що цей новий тип держави та права виявився нежиттєздатним і, відповідно, нетривалим. За незначним винятком, колишні соціалістичні країни повернулися до державно-правових орієнтирів, закладених першими західноєвропейськими буржуазними революціями. Подальші революційні потрясіння, дві світові війни, інші масштабні події певним чином змогли вплинути тільки на форми держави (після Першої світової війни, наприклад, розпалися чотири великі імперії – Російська, Австро-Угорська, Германська та Османська. – С.Б.), а не на їх сутність. Тому виокремлення «соціалістичного типу» держави і права, на нашу думку, є можливим для «внутрішньої» періодизації пострадянських та постсоціалістичних країн. Поширювати цей підхід на всі інші країни і – особливо – на

розвинуті західні, котрі визначили основні світові тенденції розвитку держави і права, є недоцільним.

Отже, ми вважаємо, що в загальній історії держави і права має бути використана не чотиричленна, а двочленна періодизація, де хронологічні межі першого періоду зумовлені часом виникнення держави і права в станово-кастових суспільствах і часом припинення їх існування (точніше їх переходу в нову якість), а другого періоду – початком становлення держави і права громадянського суспільства та їх розвитку по сьогоднішній день. Наш висновок про наявність двох типів держав (докладніше див.: 16) певною мірою перебивається з пропонованими деякими зарубіжними та вітчизняними вченими своїми варіантами двочленного поділу типу держав. Зокрема Г. Кельзен, узявши за основу для типологічного поділу ідею політичної свободи, розрізняв держави автократичні і демократичні; Р. Макайвер, за ступенем відображення державною владою волі суспільства, визначав держави династичні (антидемократичні) і демократичні; такі ж типи виділяє і німецький політолог Р. Дарендорф, стверджуючи, що в процесі поступової демократизації суспільство класової боротьби (з недемократичною державою) стає громадянським суспільством (з демократичною державою) [13, 107-108]. З нашою позицією в цьому питанні збігається позиція В. Ткаченка, котрий, використовуючи в якості критерію принцип законності, поділяє «держави на дві великі групи – держави догромадянського і держави громадянського типу» [17, 879].

Спроба визначення періодизації за вказаною схемою показує, що не всі держави світу «укладаються» в одні й ті ж конкретні хронологічні рамки. Справа в тому, що державно-правовий розвиток здійснюється як єдиний, але водночас нерівномірний процес. Ця нерівномірність краще всього пояснюється світ-системним підходом, представники якого вважають, що вона зумовлена ієрархічно нерівним розподілом у межах капіталістичного виробництва. Такий економічний процес призводить до концентрації політичних, економічних, технологічних переваг в окремих центрах і пояснює величезну нерівність у добробуті як між державами світ-системи, так і в самих цих державах.

З точки зору світ-системного підходу, як зазначалося, структурними підсистемами світ-економіки є ядро, периферія та напівпериферія. Найголовніші відмінності між ними полягають у переважанні одного з двох типів виробництва: центральне виробництво світ-економіки є відносно інтенсивним у плані вкладень капіталу та наймання кваліфікованої високооплачуваної праці; периферійне виробництво є інтенсивним у плані внеску праці та використання низькооплачуваної, часто політично примусової праці. Регіони ядра мають переважно центральне виробництво, регіони периферії – переважно периферійне виробництво, а регіони напівпериферії характеризуються приблизно рівночастинним поєднанням цих двох типів виробництва. Важливим наслідком цієї закономірності є несиметричність відносин між регіонами світ-економіки: регіони ядра привласнюють надлишки всієї світ-економіки; напівпериферія експлуатується ядром і водночас експлуатує периферію, підтримуючи стабільність світ-економіки [18].

Історія цивілізованого та державно-організованого суспільства показує, що в ході еволюції світ-системи її центр переміщався зі Сходу на Захід. У стародавні часи і середньовіччя, або за нашим визначенням, в епоху станово-кастового суспільства, локальні суспільства і цивілізації встановлюють між собою зв'язки, але зв'язки ці не впливають на «органіку» їх життя; світова система формується в ході утворення імперій з виявленими центрами і периферіями, з досить чіткими контурами і зв'язками, що зумовлюють відтворення і переміщення людських ресурсів. Починаючи з XVI ст. світ-система формується на основі капіталістичної світ-економіки. Сили і зв'язки, об'єднуючи людське співтовариство, мають усе більш економічний характер;

концентрація цих сил у Західній Європі та Північній Америці визначає їх привілейовану «центрально» позицію. З огляду на це цілком закономірним виглядає той факт, що готовими для переходу до нових якісних суспільних відносин, побудови громадянського суспільства та держави і права, що йому відповідають, стали «матеріалізовані» західні країни. В історичному процесі їх державно-правового розвитку ми виділяємо два такі хронологічні періоди: **I період** – I тис. до н.е. (античний світ) – середина XVII-XVIII ст. (буржуазні революції в Англії, США, Франції); **II період** – сер. XVII-XVIII ст. – продовжується.

Східний (афро-азіатський) світ, для якого в суспільному житті характерно домінування культурно-духовного (цивілізаційного) елемента над матеріальним, йде з певним відставанням від західного, виконуючи в матеріальному плані функцію «напівпериферії (такі країни, як Японія, – виняток з загального правила. – С.Б.) та периферії». Причому як і для азіатських, так і африканських країн початком **першого періоду** можна вважати V-IV тис. до н.е., тобто час виникнення держави і права на Стародавньому Сході (Єгипет, Вавилон, Індія, Китай, які були тоді «центром, ядром» тодішньої світ-системи), то в наступному відбувається певна часова диференціація державно-правового розвитку цих регіонів. Для групи провідних країн Азії та Латинської Америки перехід від першого періоду до другого відбувається в другій половині XIX (реформи 60-х рр. у Росії і Японії) – на початку XX ст. (буржуазно-демократичні революції в Росії, Ірані, Туреччині, Китаї, Мексиці), а для африканських країн, які свою незалежність одержали під час деколонізації, умовно кажучи «зверху», цей перехід відбувається фактично, по суті «знизу», у наші дні. Підтвердженням тому є останні (лютий 2011 р.) соціально-політичні масові виступи в таких країнах, як Єгипет, Туніс, Лівія та ін.

Таким чином, підсумовуючи вищенаведене, ми дійшли висновку, що основним критерієм для періодизації історії держави і права є історичний тип держави і права. Оскільки історичний тип держави і права зумовлюється відповідним історичним типом суспільної формації: станово-кастовим та громадянським, то доцільним буде замість традиційної, чотиричленної, схеми типологізації держави і права за суспільно-економічними формаціями (рабовласницька, феодальна, буржуазна та соціалістична держави) використовувати двочленну схему типологізації держави і права і, відповідну їй періодизацію.

Запропонована двочленна періодизація концептуально ґрунтується, насамперед, на формаційній однолінійній концепції, де провідними є базисні критерії. Але одним з перспективних напрямків подальших наукових розробок цієї проблеми має стати визначення на основі концептуальної (загальної) періодизації історії держави і права хронологічної періодизації, котра сприятиме з'ясуванню поетапного розвитку державно-правових інститутів і явищ у рамках певних цивілізацій, інших локальних соціальних систем, окремих країн тощо. Це можливо, насамперед, на основі цивілізаційного підходу, який дозволить виокремити т.зв. «локальні» цивілізації, наприклад, арабська (мусульманська), індійська, далекосхідна – для східної цивілізації та антична (південноєвропейська), східноєвропейська, західноєвропейська, американська – для західної цивілізації. Використання і інших підходів сприятиме формуванню комплексної картини розвитку державно-правового процесу та його періодизації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гринин Л.Е. Периодизация истории: теоретико-математический анализ. История и математика. Проблемы периодизации исторических макропроцессов / Л.Е. Гринин / [ред. Л.Е. Гринин, А.В. Коротаев, С.Ю. Малков]. – М., 2006. – С. 53–79.

2. Илюшечкин В.П. Теория стадийного развития общества: История и пробл./ В.П. Илюшечкин / [РАН; Ин-т востоковедения]. – М.: Вост. лит., 1996. – 406 с.
3. Коротаев А.В. Периодизация истории Мир-Системы и математические макромодели социально-исторических процессов. История и математика. Проблемы периодизации исторических макропроцессов / А.В. Коротаев / [Ред. Л.Е. Гринин, А.В. Коротаев, С.Ю. Малков]. – М., 2006. – С. 116–167.
4. Крадин Н.Н. Проблемы периодизации исторических макропроцессов // История и Математика: Модели и теории / Н.Н. Крадин / [отв. ред. Л.Е. Гринин, А.В. Коротаев, С.Ю. Малков]. – М., 2008. – С. 166–200 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://cliodynamics.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=51&Itemid=1
5. Семенов Ю. Философия истории / Ю. Семенов / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://scepsis.ru/library/id_1065.html.
6. Резнік О.І. Періодизація історико-правового процесу: концептуальні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень» / О.І. Резнік; Одеська національна юридична академія. – О., 2008. – 18 с.
7. Скакун О.Ф. Теорія держави і права / О.Ф. Скакун // Юридична енциклопедія: у 6-ти томах. – К., 2004— .—
Т.6. – 2004. – 528 с.
8. Філософія: [навч. посіб.] / [за ред. І. Ф. Надольного]; [3-є вид., стер.]. – К. : Вікар, 2003. – 457 с.
9. Лейст О.Э. Общество, право и государство / О.Э. Лейст // Проблемы теории государства и права: [учебное пособие]. – М. : ПРОСПЕКТ, 1999. – С. 36–62.
10. Васильев Л.С. Три модели возникновения и эволюции докапиталистических обществ / Л.С. Васильев, И.А. Стучевский // Вопросы истории. – 1966. – № 4–5. – С. 79–85.
11. Кобищанов Ю.М. Феодализм, рабство и азиатский способ производства / Ю.М. Кобищанов // Общее и особенное в историческом развитии стран Востока. – М., 1966. – 248 с.
12. Гринин Л.Е. Философия, социология и теория истории: Опыт философско-социологического анализа некоторых общественных законов и построения теории всемирно-исторического процесса: [пособие для студентов по социальной философии и социологии] / Л.Е. Гринин. – [изд. 4-е, стереотипное]. – М. : КомКнига, 2007. – С. 265–287.
13. Комаров С.А. Общая теория государства и права : [учебник] / С.А. Комаров. – [7-е изд.]. – СПб., 2004. – С. 37–38.
14. Бостан Л.М. Історія держави і права зарубіжних країн (Держава і право епохи станово-кастового суспільства) : [навчальний посібник для студентів, курсантів, слухачів] / Л. М. Бостан, С.К. Бостан. – Запоріжжя, 2000. – 340 с.
15. Бостан Л.М. Історія держави і права зарубіжних країн (Держава і право епохи громадянського суспільства) : [навчальний посібник] / Л.М. Бостан, С.К. Бостан. – Запоріжжя, 2003. – 451 с.
16. Бостан С. К. Типологізація держави: нові підходи / С.К. Бостан // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – 2006. – № 2. – С. 36–42.

17. Ткаченко В. Принцип законності як класифікаційний критерій типології держав / В. Ткаченко // Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / [відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій]. – К., 2003.—.—
Т.1. – 2003. – 879 с.
18. Зінченко В. Сучасна глобальна система суспільства: макросоціологічний підхід та світ-системний аналіз / В. Зінченко / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2009_29/Gileya29/F1_doc.pdf/.

УДК 349.6

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ ДЖЕРЕЛ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Гвоздик П.О., к.ю.н., доцент, суддя

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ

У статті розглядаються основні форми систематизації екологічного законодавства України, аналізуються стан кодифікації джерел екологічного права, обґрунтовуються пропозиції щодо розробки проекту майбутнього Екологічного кодексу України.

Ключові слова: екологічне право, охорона довкілля, кодифікація, систематизація законодавства, Екологічний кодекс України.

Gvozdk P.A. SYSTEMATIZATION AS A PROMISING DIRECTION OF ENVIRONMENTAL LAW SOURCES DEVELOPMENT IN UKRAINE / Высший специализированный суд Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел, Украина

В статье рассматриваются основные формы систематизации экологического законодательства Украины, анализируется состояние кодификации источников экологического права, обосновываются предложения по разработке проекта будущего Экологического кодекса Украины.

Ключевые слова: экологическое право, охрана окружающей среды, кодификация, систематизация законодательства, Экологический кодекс Украины.

Gvozdk P.A. SYSTEMATIZATION AS A PROMISING DIRECTION OF ENVIRONMENTAL LAW SOURCES DEVELOPMENT IN UKRAINE / The Supreme special court of Ukraine on review of civil and criminal cases, Ukraine

This article touches upon the main forms of environmental legislation systematization in Ukraine and provides the analysis of the codification state of the environmental law sources, as well as justifications of proposals for development of the future Environmental Code of Ukraine.

Key words: environmental law, environmental protection, codification, systematization of legislation, Environmental Code of Ukraine.

Розвиток джерел екологічного права – це процес утворення нових нормативно-правових актів, оновлення, коригування чинних законів та підзаконних актів, який є постійним унаслідок реагування права на всі зміни у взаємовідносинах між людиною і природою, проблеми екологічного характеру, які поглиблюються по мірі посилення антропогенного тиску на довкілля. Цей процес здійснюється не стихійно. Суттєвий вплив на нього мають дослідження стану законодавчого регулювання даної сфери суспільних відносин, а також ті, що присвячені аналізу різних форм упорядкування екологічного законодавства їх удосконаленню. У роботах Андрейцева В.І., Балюк Г.І., Бобкової А.Г., Гетьмана А.П., Єрофєєва М.І., Кулинич П.Ф., Костицького В.В., Комарницького В.М., Краснової М.В., Малишевої Н.Р., Малишка М.І., Носіка В.В., Погрібного О.О., Семчика В.І., Шульги М.В., Шемшученка Ю.С. та ін. з приводу форм,